

Kritika vsegliharstva

Luka Lisjak Gabrijelčič

Nedavno sem na spletnem portalu Časnik.si naletel na pojem vsegliharstvo. Izraz se mi je nemudoma prikupil. Že dlje časa sem namreč iskal besedo, ki bi povzemala tisto značilno posplošeno »kritiko vsega«, v kateri moralna diskvalifikacija elit sovpade z brezbržnostjo ali celo s sovražnostjo do institucionalnih in političnih vidikov medčloveškega sobivanja.

V italijanščini je za takšno zadržanje v rabi pojem *qualunquismo*, ki ga italijanska Wikipedia posrečeno definira kot »stališče, ki zavrača ali vsaj namerno ignorira politični vidik življenja v skupnosti (*vivere associato*)«. Za *qualunquismo*, nadaljuje spletna enciklopedija, je značilno »splošno nezaupanje do institucij, strank in drugih političnih subjektov, ki jih dojema kot preveč oddaljene od problemov posameznika ali celo kot škodljive prepreke za njegovo osebno avtonomijo in subjektivne izbire«.

Pojem izvira iz imena popularnega tednika *Uomo Qualunque* (Slehermik), ki ga je v prvih letih po drugi svetovni vojni izdal neapeljski komediograf Guglielmo Giannini. Od prve številke dalje (decembra 1944, le nekaj mesecev po osvoboditvi Rima) je naslovnico časnika krasila karikatura preprostega človeka s transparentom »Abbasso tutti!«, »Dol z vsemi!«. V negotovih povojnih letih, zaznamovanih s pomanjkanjem, političnim vrenjem in polarizacijo množic, je Giannini-jev časnik govoril v imenu »preprostega človeka«, žrtve državne birokracije, političnih elit, levičarskega radikalizma in manihejstva množičnih strank. Norčeval se je iz vsesplošne politizacije, ki je sledila padcu fašizma, in zagovarjal pravico preprostih ljudi, da uživajo v blaženem miru svoje zasebnosti. Pred volitvami v ustavodajno skupščino leta 1946 je Giannini ustanovil lastno stranko, imeno-

vano *Fronta slehernega človeka* (*Fronte dell'Uomo Qualunque*), ki je, nepresenetljivo, postala prvo zatočišče neskesanih fašistov.

Vsegliharstvo je slovenski pojav. Ima naše posebnosti in je reakcija na resnične probleme sedanje in pretekle slovenske stvarnosti. Toda vseeno in prav zato ga lahko imamo za veren prevod pojma *qualunquismo*, ki je bil, prav tako, odraz specifično italijanskih razmer. Kljub različnim okoliščinam namreč oba temeljita na zelo podobnih predpostavkah in služita kot kondenzacija enakega antipolitičnega populizma, ki niha med cinizmom in ogorčenostjo; ima se za radikalno subverzivnega, dejansko pa podpira obstoječe stanje in preprečuje resnično reformistično akcijo. Kljub svoji ljudskosti pa tak populizem v sebi skriva avtoritarne težnje, saj hrepeni po tehnokratski učinkovitosti, ki bi iz medčloveškega sobivanja odstranila politično razsežnost, ljudi odrešila bremena svobode in jim omogočila brezskrbno uživanje v njihovih malih, obvladljivih zasebnih svetovih. Zato ni čudno, da – tako v italijanskem kot v našem primeru – privablja nostalgike nekdanjega nedemokratskega režima.

Vsi so isti!

Trditev, da so vsi enaki, vsi glih, je sestavni del ljudske modrosti. Očitek leti zlasti za politike, a tudi drugi pripadniki

tako imenovanih elit ne morejo ubežati njegovemu očitku: vsi so glih. To slišimo po gostilnah in beremo po spletnih forumih, v za odtenek bolj prefinjeni obliki nas o tem prepričujejo komentatorji v dnevnem časopisju, na televiziji in na radiu. Vsegliharstvo je že vsaj dvajset let del antipolitične propagande na Slovenskem. Pravim propagande, ker je bila ta retorika vseskozi strukturni del vladajočega diskurza; kljub navidezni subverzivnosti je ostajala zasidrana v prevladujoče vzorce, ki so se širili prek medijev in odlično odražali interese vladajočih razredov. Bilo je podporni steber normaliziranega populizma, ki je družbeno predstavo delil na dva dela: na, kot je pisal že Jančar, »tiste zgoraj« in »tiste spodaj«. »Tisti spodaj« venomer nergajo nad »tistimi zgoraj«; a med njimi je nepremostljiva, skoraj ontološka prelomnica.

Vsegliharstvo zanika možnost navpične osi zaupanja, ki bi povezovalo del »tistih spodaj« z delom »tistih zgoraj«. Takšna os bi razbila homogenost obeh horizontalnih skupin, saj bi ju diferencirala na podlagi vertikalnih razmerij interesov, afinitete in solidarnosti. Zanihanje možnosti takšne osi, vztrajanje, da so »tam zgoraj« vsi enaki in da moramo, posledično, tudi »tu spodaj« držati skupaj, kot piške v kokošnjaku, dejansko služi ohranjanju prepada med vladajočimi in vladanimi. Ustvarja predstavo o družbenih in političnih razmerij, ki hromi vsa-

kršno državljansko pobudo. Predvsem pa spodbuja, kot bi dejal Jože Pučnik, pišmevuhovsko mentaliteto, po kateri je itak vseeno, kdo je »tam zgoraj«, saj je znano, da so vsi ena in ista banda, ki ji ne gre zaupati. Principi, kot so odgovornost (v smislu anglosaške *accountability*), državljanski nadzor in čuječnost, ki jo je zgodovinar Moses I. Finley slavil kot glavno demokratično vrtilino, izgubijo vsakršno vlogo.

Gvido, sočo stari ...

Vseglilharstvo je način ohranjanja političnega statusa quo. To pa še ne pomeni, da v trenutkih, kot je današnji, ne more izbruhniti v bes proti vsem in vsemu. Kot že tolikokrat, nam pri razumevanju priskoči na pomoč primorski bard Iztok Mlakar.

Njegov »Politik Gvido« je odlična ekspozičija vseglilharske mentalitete (tu ni važno, ali glas v pesmi odraža mnenje avtorja ali ne: za velike umetnike je značilno, da so njihove stvaritve pogosto modrejše od njih samih). Ironični nagovor »navadnega štronca« (kar lahko, v izogib pohujšanju, prevedemo v knjižno slovenščino kot »preprosti človek«) enemu »od zgoraj« se zaključi z zlovesčim opozorilom: »Ahti, Gvido, tist bot, ka človek n'č za j'st več nima, zakolje, kar je v štali, an obj'si na rampin. An pravjo, Gvido, da bo lj'tos str'sno huda zima: zna bet, da tudi zate hmali pride kaj kolin!«¹ Jasno je: gre za alegorično napoved krvavega pogroma.

Nasilni punt, pogrom – to je druga plat

vseglilharstva. Je, na nek način, njegova logična posledica. Vseglilharstvo namreč temelji na dveh protislovnih postavkah: na eni strani občutek prikrajšanosti, prepričanje, kot poje Mlakar, da »eden komandira, drugi mora tiho bet«, da »kar gor posj'rjeste, dobimo mi odspoda u faču«; v isti sapi pa to stanje naturalizira, se pravi, da ga prikazuje kot nekaj, kar je v sami naravi stvari in česar ni mogoče spremeniti: »tako je blo od zmj'rom, kej se če človek l'mentat«.² Občutek krivice, ki nima nobenega kanala za tvorno sodelovanje pri spremembah na bolje, se kopiči in kopiči, dokler nazadnje ne izbruhne v nasilnem in torej – kot bi rekla Hannah Arendt – po definiciji nemočnem besu.

Toda tudi po še tako krvavem puntu je stvarstvo usojeno, da se vrnejo na stara pota. Dokler vlada takšna mentaliteta, se bo novi avantgardni kader, ki se ponuži stvari oblikuje na pogorišču starega, prej ali slej usmeril na ustaljene tirnice: »Veš, Gvido, mlad politik je glih tak ku mlado prese: je mičkin, lušken, zlat, ga ni n'kar za en par klobasc; ma hitro pole, ka človek korito v štalo nese, zre di se, usmradi an rata iz njega en velik prasc«.³ In spet smo na začetku. Na eni strani vladajoči »prasci« (tu ni mogoče spregledati orwelloske metafore!), ki imajo »puhno ret«, na drugi politično brezbrizni preprosti človek, ki prosto dušno priznava: »Ne spoznam se jaz kaj dosti na demokracijo ... od zmerom poznal samo eno sem partijo an to je, sej veš, partija od briškule«.

Eni dol, drugi gor

Moja nedavno preminula nona, ki je odrasčala v idealizmu primorskega antifašizma, se je rada spominjala besed mladega partizana, ki je po koncu vojne s temi besedami skušal miriti navdušenje vaše mladine nad novimi osvoboditelji: »Ne veselite se preveč, dekleta. Politika je kurba! Ena gospoda dol, druga gor«. Ta uvid je nato ostal temeljni horizont njenega političnega mišljenja; z njegovo pomočjo si je še dolga desetletja pomagala razložiti vse krivice, politične nesmisle, zmote in protislovja, ki jim je bila priča. Podobno kot mnoge generacije Slovencev. A ne gre jim zameriti, saj jim ne izobraževalni sistem ne mediji ne – in to je še zlasti žalostno – kulturna zakladnica naroda niso omogočili dovolj resursov za drugačno razmišljanje. Modrost, povzeta v reku »eni dol, drugi gor«, se je dovolj dobro prilegala zgodovinski izkušnji, da je zavaladala nad imaginacijo naroda: in mu s tem hromila tvorne politične sile in razkrajala njegovo državljansko etiko. Če pomislimo, je v vseglilharstvu neka orientalska, skoraj budistična modrost. Razlike med »tistimi zgoraj« so zgolj utvare. To prepričanje izpoveduje tudi Mlakarjev šanson: »Kapiral sem, da ste konzervativno-liberalni, zadržano radikalni, levo-desne bolj smeri; malčk rdeči an malčk beli, se pravi roza, univerzalni; če je prav gosto, znate bet tud lila pikčasti«. Distinkcije so iluzija, cirkus, karneval; izza tega zastora se nam smehlja temeljno spoznanje: vsi so isti, eni gor, drugi dol – to je vsa resnica. Politični raz-

1 V knjižno slovenščino bomo prevedli takole: »Pazi se, Vid, takrat, ko človek nima več ničesar za jesti, zakolje, kar je v hlevu, in obesi na klin. In pravijo, Vid, da bo letos strašno huda zima: nemara tudi zate kmalu pride čas kolin!«

2 »Eden ukazuje, drugi mora molčati« (...) »kar gor iztrebite, dobimo mi spodaj v obraz« (...) »tako je bilo od vedno, kaj bi človek pritoževal«.

3 »Veš, Vid, mlad politik je ravno takšen kot mlad prašček: je majhen, lušten, zlat, ga ni niti za par klobasic; toda kmalu potem, ko človek prinese korito v hlev, se usmradi, zre di in iz njega nastane velik prašček«.

ločki, strankarski spori, različni nazorski projekti, križanje interesov, napor, upi in hrepenenja političnih akterjev: vse je to je le migetajoči privid, *maja*, ki zakriva resnico, da je večno minevanje istega edina stalnost. »Ena gospoda dol, druga gor.« Večno kolo življenja, *samsara*. Resnično razsvetljenje dosežejo le tisti, ki se odtegnejo od sveta utvar in se zabljujejo v blaženo kontemplacijo tega tokokroga ničevosti. Najvišja kasta takšnih razsvetljenih bitij so kajpak kolumnisti in komentatorji (med njimi kraljujejo komentatorji parlamentarnega programa RTV Slovenija), h katerim nižje kaste, še vedno ujete v politične strasti, ki jim onemogočajo nirvano, prinašajo darove v obliki spletnih komentarjev, pisem bralcev in ogorčenih klicev v studio ...

Vsegliharstvo in politična kriza

Ne, niso vsi glih. Resda obstajajo zgodovinski trenutki, ko nobena politična stranka ali struja ni kos nalogam, ki jih prednje postavlja zgodovina: a ta ugotovitev je lahko le posledica premisleka, ki mora pri sebi razčistiti, kaj je tista naloga, ki ji stranke niso kos. In to že samo po sebi implicira politično stališče. Načelna kritika elit in strankarskih struktur je lahko upravičena: gre pač za višjo raven abstrakcije, ki nad razlikami poudarja strukturne podobnosti. A je napačna, v kolikor zapade v pavšalne obtožbe, kjer splošna kritika »noči, v kateri so vse kraje črne« prevlada nad trudom po ugotavljanju razlik, konvergenč in divergenč, strukturnih vzorcev ipd.

Včasih je potrebna tudi radikalna »kritika vsega«. A pri tem potrebno vedno paziti, da ne zdrsnemo, kot je na primeru političnih tekstov Simone Weil rad opozarjal argentinsko slovenski katoliški filozof Milan Komar, v nerealistični

idealizem, iz perspektive katerega je vse obstoječe tako globoko pokvarjeno in degenerirano, da ni mogoče najti nobene zdrave točke, na katero bi se mogla opreti konstruktivna reformistična akcija. Tako piše Komar: »Ko je težnji, živeti po vzorih, ki je globoko ukoreninjena v človeškem srcu, primešano nezanimanje za dano stvarnost, zdrsnemo v tisto značilno sodobno nepozornost do dejanskega stanja, do vsega, kar je od prej in kar ni naše, skratka, do vsega, kar je dano, ki jo spremlja zaverovanost v preureditve, v predruženja, v prevrate, v to, kar bi moralo biti v smislu naših obrazcev ne glede na to, kar stvarno je. V razpravi Simone Weil o duhovnem stanju francoskega kmečkega življa človek zaman išče kako porabno osnovo, ki bi bila že od prej. Vse je zgrešeno, vse negativno, zato je treba vse preurediti in reorganizirati. To je ista miselnost, ki jo najdemo pri Cankarjevem Martinu Kačurju.« Kadar takšna perspektiva ne pripelje, kot pri Kačurju, do obupa in resignacije, vodi bodisi v leve in desne revolucije bodisi v slonokoščeni stolp moralne večvrednosti: in ni mogoče spregledati tesne povezanosti obojega.

Zgodi se, tudi v demokratičnih in liberalnih državah, da postane celoten politični sistem disfunkcionalen, da se strankarstvo sprevrže v prazno formo, ki ni več sposobna predstavljati dinamične raznolikosti družbenih interesov. To se je v zgodovini pripetilo pogostejše, kot si mislimo: ZDA pred in po t. i. progresivni dobi (1890–1920), Španija v obdobju »restavracije« v drugi polovici 19. stoletja, francoska tretja republika, Nemčija v zadnjih letih weimarske republike, Italija – no, Italija skozi večji del svoje zgodovine. Napetost, ki jo ustvarja takšna situacija, pogosto privede do vzpona av-

toritarnih populizmov ali se izteče v raznorazne diktature. A ne nujno. Ne vem, ali smo se tudi mi, tukaj in zdaj, znašli na tej krhki brvi med »pogosto« in »ne nujno«; vem pa, da je vsegliharstvo – pa naj se kaže kot dremež ali kot delirij – utež, ki jo moramo čim prej odvreči.

Vsegliharstvo je namreč del mentalitete, ki pomaga vzdrževati stanje politične disfunkcionalnosti, včasih skozi dolga obdobja. Povojni italijanski politični sistem je desetletja životaril prav po zaslugi omenjenega cinizma, ki je omogočal njegovo reprodukcijo. Niti izvrstna satira strankarskega karnevala, ki je cvetela na njegovih robovih, tega ni mogla spremeniti. In velika državljanska prebujanja, ki je spremljala tožilsko akcijo »čistih rok« med leti 1992–1994, se je nazadnje iztekla v še bolj disfunkcionalno »drugo republiko«. Deloma prav zato, ker se je ustavila pri moralnem ogorčenju, ki je sicer zmoglo zrušiti stari strankarski sistem, a brez vsakršne vizije, kako dalje. Ni čudno, da je na njegovem pogorišču kmalu vzniknil karizmatični postmoderni avtoritarizem, ki je Dragu Jančarju služil kot ena od spodbud za znameniti pojem »cinična distanca« (*Egiptovski lonci mesa*, 1995).

Prepričanje, da »so vsi enaki« je na široko odprlo vrata nekomu, ki ni bil enak ostalim: imel je namreč širši nasmešek, globljo denarnico in bil, na splošno – mnogo slabši. Novi obraz, pač, »mičkin, lušken, zlat« ... Edina sprememba, ki jo je vsegliharstvo zmožno, je pogon negativne spirale.

Če se poslužim nekoliko oguljene besedne zveze: vsegliharstvo nikoli ni del rešitve; vselej je del problema. Je sam temelj, na katerem sloni problem. Če podremo temelj, se bo omajal tudi problem. Kladiva v roke! •